

Problema evreiască

Perspective românești

Ediție alcătuită și îngrijită de
AURA CHRISTI

Editura Ideea Europeană
2012

Colecția: ISTORIA MENTALITĂȚILOR

Coperta colecției: Cristian Negoii

Coperta: Sculptură de Dimitrie Paciurea

Lector: Aura Christi

Tehnoredactor: Alexandra-Alina Ionescu

Editura Ideea Europeană

OP-22, CP-113, Sector 1, București,

Cod 014780, Romania

Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618

E-mail: office@ideeaeuropeana.ro

www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2012

Ediție Digitală PDF

ISBN 978-973-1925-88-2

Copyright © 2012 Ideea Europeană

Această carte în format digital este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legile în vigoare.

Cuprins

ARGUMENT	5
ION VIANU - Nevroza antisemită.....	6
OVIDIU MORAR - Intelectualii români și „chestia evreiască”	8
GHEORGHE SCHWARTZ - Un ciob binevenit!	21
IONEL NECULA - Amicii lui Cioran, evreii	22
NICOLAE CAJAL - „Lupta trebuie dusă contra antisemiților”	26
NICOLAE BREBAN - Timpul viu și creator	27
IRINA PETRAȘ - Fragmente despre diferență	28
GEO ȘERBAN - Degetul pe rană.....	32
FRIEDRICH NIETZSCHE - Ce are a le mulțumi Europa evreilor?.....	35
AURA CHRISTI ÎN DIALOG CU LYA BENJAMIN - „Nu pot uita plutirea aceea pierdută...”	35
ANCA PEDVIS - Intelectualii și antisemitismul	50
HENRI ZALIS - Umanismul dezolat de antisemitism.....	52
DUMITRU ȚEPENEAG - Antisemitism fantasmatic.....	55
S. DAMIAN - Reflecții asupra unui impas	56
ADRIAN-PAUL ILIESCU - Falimentul moral al elitelor	60
MIHAELA GLIGOR - Naționalismul lui Eliade sau ce înseamnă „să fii antisemit”	64
MIRCEA CĂRTĂRESCU - Vina istorică.....	72
MIRELA CALBAZA-ORMENIȘAN - Poziția lui Mircea Vulcănescu în disputa Racoveanu-Eliade Problema mântuirii evreilor din punctul de vedere al creștinismului.....	73
INFORMAȚII	80
EUGEN CAZAN - Maia Morgenstern între da și nu	80
BORIS MARIAN - De la genocid la Holocaust și iar la genocid.....	82
ION VIANU - „Străinii, evreii”	85
NICOLETA SĂLCUDEANU - În contra spiritului gregar și tradiției rele	85
MATEI CĂLINESCU - Dificultatea de a fi evreu român.....	88
BORIS MARIAN - De fapt, ce este legionarismul?.....	91
IONEL NECULA - Elogiul stoicismului.....	92

HARRY KULLER - Cioran despre iudaism și identitate iudaică.....	99
BORIS MARIAN - Fragmente despre evrei	106
HENRI ZALIS - Solidaritatea implicațiilor poetice	110
I. I. NIEMIROWER - Moise Mendelssohn.....	112
AURA CHRISTI ÎN DIALOG CU ION VIANU - „Eu tot timpul mă povestesc pe mine”	115
MODELE EUROPENE – ION IANOȘI	125
MIREILLE ASTRID POPA ÎN DIALOG CU IRINA CAJAL - „Arta a avut un rol esențial în viața mea”	143
AURA CHRISTI ÎN DIALOG CU ANCA PEDVIS - „Dumnezeul exilului e un Dumnezeu cumplit”	152
ADRIAN-PAUL ILIESCU - Fascinația răului	162

ARGUMENT

În anul 2000 revista *Contemporanul. Ideea Europeană* (nr. 37/518, septembrie 2000) a organizat o Conferință de Presă – „Democrație și antisemitism” –, la care au fost invitate câteva personalități din țară și străinătate, ca și reprezentanți ai mass media, abordându-se importanta, delicata, curajoasa – sau chiar riscanta în ochii unora – temă pe care *Contemporanul. Ideea Europeană* a abordat-o încă o dată și care a ocupat un spațiu amplu în câteva numere consecutive (nr. 6-12/2005 și, respectiv, nr.1/2006), temă care tratează aspectele naționale, istorice și culturale, ale așa numitei „probleme evreiești”. Directorul revistei, acad. Nicolae Breban, i-a avut, în 2000, ca invitați, printre alții, pe regretatul acad. dr. Nicolae Cajal, Președintele Federației Comunităților Evreiești din România, pe prof. univ. George Voicu, al cărui studiu, apărut în *Les temps modernes*, la Paris, a iscat discuții în țară și în Franța, pe romancierul și jurnalistul Edgar Reichmann, precum și pe alte personalități din lumea culturii.

Întrucât în această problemă s-au implicat și forurile guvernamentale, cu rezolvări, după părerea noastră, false sau incomplete, ne propusesem să solicităm unor importante personalități din zona amplă a culturii române – din literatură, sociologie, istorie, filosofie – să exprime o opinie pe marginea acestui subiect de mare importanță națională și europeană.

Printre semnatarii anchetei și ale grupajelor realizate de Aura Christi îi veți regăsi, de astă dată, pe Ion Vianu, Ion Ianoși, Nicolae Breban, Dumitru Țepeneag, Ovidiu Morar, Nicoleta Sălcudeanu, Mircea Cărtărescu, Matei Călinescu, Anca Pedvis, Henri Zalis, Geo Șerban, Ionel Necula, Gheorghe Schwartz, Adrian-Paul Iliescu, Lya Benjamin ș.a.

Dată fiind importanța temei tratate, Editura Ideea Europeană a adunat textele solicitate pentru *Contemporanul* între copertile unei cărți prin care ecourile suscitade de ancheta *Conte...*, sperăm, vor continua.

IDEEA EUROPEANĂ

ION VIANU

Nevroza antisemită

Romancierul L.-F Céline începe brusc, la mijlocul anilor treizeci, să se manifeste ca antisemit. Revelația pare provocată de o vizită în URSS, țintă „turistică” obișnuită a intelectualilor francezi ai momentului. Comunismul, i se pare lui Céline, nu e altceva decât produsul unui complot evreiesc. Și apar acele pamflete odioase: în 1937, *Bagatelles pour un massacre*; un an mai târziu, *L'école des cadavres*; *Les beaux draps* în 1941. Istoricii literari au încercat, perplecși, să analizeze cauzele acestui puseu de febră. E destul de clar că oportunismul nu-i era cauza: Céline nu a extras niciun fel de beneficiu politic sau profesional de pe urma antisemitismului. Mai mult, în anii războiului, în timpul ocupării Franței scriitorul nu e un „colaborator”: niciunul din textele lui nu măgulește pe germani. Nu, antisemitismul romancierului, unul din cei mai mari pe care i-a dat Franța secolului XX, este produsul unui soi de luminări, a unui „adevăr” care i se impune brusc, cu o forță irepresibilă.

În *Rinoceri*, Ionesco sesizează, în legătură cu fenomenul apropiat, în bună parte suprapus, al convertirii la fascism, la legionarism, aceeași cădere subită, violentă, neașteptată sub impreriul unei pasiuni ideologice, ca o febră infecțioasă, un morb provocat de o cauză exterioară individului, în care ai putea evoca un soi de neresponsabilitate. Firește, de la această modalitate trebuie excluși toți cei în a căror comportare intră un calcul, oportuniști, profitori de tot felul. Ideologii de profesie sunt mai greu de deosebit, iluminarea putând să intervină la ei ca o cale predilectă spre formarea convingerii; perversitatea cere o analiză mai aprofundată, căile ei fiind prin definiție, tainice. Delimitarea de marea ceată a ignoranților e și mai dificilă: oameni cultivați putând fi naivi politici totali.

S-a mai spus că antisemitismul e socialismul proștilor. În ce mă privește am cunoscut, e adevărat, antisemiți de stânga dar și antisemiți de dreapta – și unii și alții inteligenți. Nu toți. Formula e cam rapidă.

Deseori, cei care se îmbolnăvesc de nevroza antisemită au ajuns la o anumită vârstă, presupusă a înțelepciunii; nu arareori au o problemă personală, un resentiment, o anumită acreală. O decepție. Un evreu, ca individ, poate fi la originea ei. Certuri cu prieteni vechi, un conflict profesional pot explica subita antipatie pentru întreaga categorie. Dar e o explicație limitată, nesatisfăcătoare. Ipoteza unui „virus”, asemănător cu al rinoceritei, dovedibilă prin rapiditatea instalării sindromului, nu explică totul. Observațiile mele îmi permit să fac o altă presupunere. Antisemitismul cu instalare bruscă e o formă a spiritului sistematic. Persoane care au o mare experiență de viață dar care au rătăcit multă vreme pe cărările scepticismului au nevoia difuză dar imperioasă a unei viziuni totalizatoare, a unui ce merit să explice lucruri care, aparent, nu se leagă între ele. Nu mă surprinde că o astfel de nevoie e prezentă deseori la indivizi care au o viziune științifică a lumii, o aplecare și o practică a științelor exacte. Pentru ei este mai puțin admisibilă ideea că cheile sunt multiple, lecturile posibile ale istoriei diverse, contradictorii. Antisemitismul, ce fericită ipoteză unificatoare! Cum nu ne gândisem? Un popor inteligent, activ, omniprezent, bine dar e evident! Spiritul nostru jinduește după un principiu universal de explicare al faptelor. Tentația e cu atât mai facilă cu cât e mai la îndemână.

Niciun antisemit nu este lipsit de admirație pentru evrei. Aș înclina chiar să spun că aprecierea

pozitivă prea insistentă pentru poporul ales este un factor care predispune la rapida cădere în nevroza antisemită. Există în asta un fel de logică: dacă evreii sunt atât de plini de calități, nu sunt, totodată și un pericol universal tocmai prin neobișnuita lor dotare? O analiză semantică a discursului antisemit ar revela fără îndoială mari apropieri cu cel filosemit – poate că s-a și făcut o asemenea cercetare.

E revelatoare, plină de învățături, impermeabilitatea antisemitului nevrotic la contra-argumente. Unul din ele, care trebuie să le fie deseori opus, este acela că evreii, ca atare, nu pot favoriza în același timp poziții opuse. De exemplu, evreii nu pot fi în același timp puterea obscură care dinamizează și caractița capitalistă și leviatanul comunist. Niciodată un antisemit nu a fost impresionat de un asemenea demers logic. Constrâns să răspundă, antisemitul se va refugia într-o lectură particulară a Istoriei: nu există două tabere, una a marelui capital, cealaltă a revoluției proletare; opoziția lor e numai o aparență. Ceea ce există, în realitate, este o coaliție ale cărei obiective intermediare sunt de neînțeles pentru profani și al cărei unic scop este stăpânirea Lumii. Nu numai că trebuie să refuzăm evidența, care ar fi totuși mai simplă: aceea că se pot găsi evrei în tabere diferite (una din glumele cele mai neagreate de antisemiți este aceasta: unde sunt doi evrei sunt trei partide); de pildă, aflăm că sunt câțiva evrei influenți în administrația Bush: complotul e dovedit. Dar faptul că sunt și câțiva în tabăra anti-conservatoare (cel puțin tot atâtia)? – argumentul cade în gol: o dovadă încă și mai bună, ni se va răspunde după un moment de gândire, că evreii se găsesc peste tot. Dacă sunt numai de o parte atunci infamia lor e dovedită; dacă sunt pretutindeni, cu atât mai mult. Din această contradicție nu vom ieși. Profesorul Imre Toth, care și-a început cariera în România și a continuat în Germania prin cercetări aprofundate de filosofia și istoria științei se întreabă (în *Secolul XXI* n. 442-448 din 2002, *Alteritate*, pp 324, urm.):

– Dumnezeu a murit la Auschwitz? Și răspunde: Nu! Antisemitismul a murit la Auschwitz! Lunga istorie a antisemitismului occidental s-a compromis ireversibil în oroarea lagărelor naziste. Dacă spusa hegeliană *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht* – tribunalul lumii este nu altul decât istoria universală – este adevărată, atunci antisemitismul reprezintă, spune Toth, doar un cadavru ideologic. Cei care, cuprinși de spiritul de sistemă, impresionați de iluzia unei revelații, se agață de ea spre a găsi o explicație în complexitatea realului social ar face bine să țină seama de această constatare, neprecupețind niciun efort spre a se vindeca de nevroza lor.

OVIDIU MORAR

Intelectualii români și „chestia evreiască”

„L'antisémitisme est plus qu'une opinion en Roumanie, c'est une passion dans laquelle se rencontrent des hommes politiques de tous les partis, les représentants de l'orthodoxie et, on peut ajouter, tous les paysans valaques et moldaves”, remarca în 1900 cu uimire amuzată A. Henry, ambasadorul Franței la București. Doisprezece ani mai târziu, eminentul critic C. Dobrogeanu-Gherea, într-o scrisoare către scriitorul rus Vladimir Korolenko, susținea la rândul lui că: „întreaga intelectualitate românească (cu excepția lui P. Carp, președintele guvernului actual, a răposatului Caragiale și încă a doi-trei oameni mai puțin mari), toți au predispoziții antisemite și sunt saturați de spirit antisemit.” (apud L. Volovici, p.41) Oricât de exagerate ar putea părea acum aceste declarații, ele reflectau totuși un fenomen real, întâlnit într-o măsură mai mare sau mai mică și în alte țări europene și, deși deloc scuzabil, explicabil în contextul socio-cultural de atunci. Că evreul a fost dintotdeauna perceput de către comunitățile tradiționale creștine ca un străin indezirabil, demonizat de multe ori și, în consecință, ostracizat sau, în cel mai bun caz, greu tolerat în ghetouri și mahalale periferice, e un trist adevăr istoric. Totuși, numai în câteva țări europene s-a ajuns în anii '40 ai secolului trecut la abominabila „soluție finală” a exterminării în masă a întregii populații evreiești, într-o campanie vastă, planificată „științific” de autorități. Și, orice s-ar spune, e de domeniul evidenței că România s-a aflat, din păcate, printre acestea: conform statisticilor, în timpul regimului Antonescu au fost exterminați fără milă, din ordinul sau cu complicitatea acestuia, aproximativ 400 000 de evrei, tineri și bătrâni, bărbați, femei și copii. Dincolo de conjunctura politică a momentului, nu poate fi negat rolul profund nociv al ideologiei naționaliste, reacționare și șovine, născute în spațiul autohton încă din secolul al XIX-lea, ideologie care, agitată zgomotos de forțele politice de extrema dreaptă în primele decenii ale secolului trecut, a reușit trista performanță de a se impune în conștiința maselor drept o summa de adevăruri incontestabile (în deceniul al patrulea, de pildă, cuvântul jidan, cu sens peiorativ, intrase în vocabularul uzual, fiind utilizat chiar și de către copii și desemnând de obicei o făptură malefică). Iar în acest proces cu urmări atât de grave, factorul catalizator l-au constituit, indiscutabil, foarte multe dintre figurile de prim rang ale intelectualității românești din ultima jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX, i.e. monștrii sacri ai inteligenței autohtone.

Istoria antisemitismului doctrinar românesc își are începutul, se pare, în momentul recunoașterii externe a independenței României, recunoaștere condiționată la Tratatul de la Berlin din 1879 de modificarea articolului 7 al Constituției din 1866, care stipula că „numai străinii de rit creștin pot dobândi calitatea de român”. Printre intelectualii care s-au opus atunci modificării acestui articol s-au numărat M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, C. Bolliac, I. Ghica, V. Alecsandri, C. Negruzzi, I. C. Brătianu, S. Bărnăuțiu, B.P.Hasdeu, V.Conta, M.Eminescu, în vreme ce în cealaltă tabără s-au situat doar T. Maiorescu, P. Carp și A. Costa-Foru. În Moțiunea nerevisioniștilor în cestiunea israelită (București, 1879), Alecsandri, de pildă, se arăta de-a dreptul indignat: „Ce ne folosește independența dacă suntem constrânși a inaugura această independență printr-un act de supunere? (...) Acel articol

44, prin condiția pusă recunoașterii independenței noastre cuprinde un blam nemeritat de noi, o insultă care lovește demnitatea noastră română.” După Alecsandri, a respinge încetățenirea evreilor însemna „a refuza sinuciderea neamului nostru”. (Ibid.) De notat că același Alecsandri introdusese, în piesa de teatru *Lipitorile satului*, clișeu literar negativ al evreului cârciumar și cămătar, rapace, înșelător și otrăvitor al țaranului, stereotip care, după o intensă campanie propagandistică, s-a impus în conștiința publică drept imaginea reală a evreului. Astfel, de pildă, în dezbaterile din Adunarea generală din 1864 în „cestiunea israelită”, Kogălniceanu evoca „realitatea” din piesa lui Alecsandri pentru a justifica respingerea emancipării globale a evreilor: „Domnilor, pentru ca să cunoașteți pe evreii din Moldova nu aveți decât să vă duceți la teatru să vedeți piesa *Lipitorile satelor* și să credeți că nu este o ficțiune acea piesă, este adevărul cel mai real.” (apud L. Volovici, p.31) În aceeași perioadă, B. P. Hasdeu vedea în evrei o „hidoasă cununie a trei calități negative: tendința de a câștiga fără muncă, lipsa simțului de demnitate, vrăjmășia contra tuturor popoarelor”. (Studiu asupra Judaismului. Industria națională, industria streină și industria ovreiască față cu principiul concurenței, București, 1866, p.30)

PENTRU A DOMINA LUMEA

Tot pentru a respinge modificarea articolului 7 din Constituție cerută de articolul 44 din Tratatul de la Berlin, filosoful Vasile Conta, deputat și ulterior ministru al instrucțiunii publice și al cultelor în guvernul Brătianu, încerca să fundamenteze „științific” discriminarea evreilor, după „principiile științei moderne”. Astfel, într-un discurs ținut în Parlament în septembrie 1879 sub genericul Chestia evreiască, Conta consideră că la baza unui stat și a unei națiuni omogene trebuie să se afle unitatea de rasă și de religie, astfel încât elementele alogene nu pot fi acceptate decât dacă sunt de rit creștin și dacă se amestecă prin căsătorii cu cel autohton. „Jidanii” însă reprezintă o excepție: „Jidanii constituiesc o națiune distinctă de toate celelalte națiuni și dușmanii acestora. Mai mult decât atâta: putem zice că jidanii sunt națiunea cea mai bine constituită și cea mai distinctă, din toate națiunile cari sunt pe lume.” Religia lor este de fapt „o organizare socială și politică îmbrăcată cu forma religiunii”, iar scopul lor suprem este să „robească toate celelalte popoare poporului jidovesc”, pentru a asigura „stăpânirea lumii întregi de către jidani”. Așadar, evreii reprezintă un pericol universal, căci „pretutindeni pe unde au trecut au ruinat, au corupt și au ajuns chiar până a nimici poporul în mijlocul căruia au trăit”. Pentru a domina lumea, evreii au organizat mari conspirații economice, au întemeiat Alianța Israelită Universală (care „nu este în realitate decât un guvern al poporului jidovesc”), au acaparat presa mondială („trei din patru părți din jurnalistica lumii se află în mâna jidanilor”) etc. Apocaliptic, V. Conta îi previne pe români că evreii au ales România pentru a întemeia „o țară curat jidovească, cu alte cuvinte să stabilească acea Palestină mult așteptată și anunțată de Talmud”, așadar „...noi dacă nu vom lupta în contra elementului jidovesc, vom pieri ca națiune.” (apud L. Volovici, pp.34-35)

Aceeași atitudine negativă față de „chestia evreiască” adopta în același timp și Mihai Eminescu în mai multe articole publicate în ziarele *Curierul de Iași* și *Timpul*, unele de un antisemitism extrem (spre deosebire de Conta, Eminescu îi consideră pe evrei o rasă inferioară, care, inexorabil, le corupe și le distruge pe toate celelalte cu care vin în contact). Întrucât evreii – susține poetul – sunt „străini de rit necreștin” care „nu se pot contopi cu poporul nostru”, ei nu pot pretinde alte drepturi decât acela de a fi cel mult tolerați, în caz contrar n-au decât să se ducă în țările civilizate, „ca să se bucure de toate drepturile posibile”. Eminescu e însă de părere că ei se simt mai bine în țările unde nu se bucură de egalitate, căci acolo e terenul cel mai propice pentru „neagra speculațiune”, singura lor menire fiind

aceea de a parazita națiunile care-i tolerează: „Putem spune cu drept cuvânt și tare: că poziția evreilor, în țările în cari nu se bucură de egalitate e cu mult mai bună decât acolo unde ei se bucură de ea; de aceea gema Rusia de ei, de aceea ne-au inundat pe noi. Oriunde e teren pentru neagra speculațiune, evreul e-acasă, iar vaietele și plângerile contra persecuțiunii sunt mofturi cari să acopere de mai nainte modul neomenos în cari sug țările pe carile au căzut ca lăcusta.” (Iarși evreii [*Timpul* reproduce...], în *Curierul de Iași*, IX, nr.133, 5 decembrie 1876). Într-un alt articol, publicat după un an în aceeași gazetă, Eminescu vede în evrei un morb social malign, „semnul sigur, simptomul unei boli sociale, a unei crize în viața poporului, care, ca la Polonia, se sfârșește câteodată cu moartea naționalității.” Evreii sunt prin definiție „o seminție care câștigă toate drepturile fără sacrificii și muncă”, așadar ei „nu merită drepturi nicăiri în Europa”. Versatilitatea lor funciară îi face să treacă de partea celui mai puternic, astfel încât e chiar periculos să li se acorde încredere: „În toate țările țin cu cel tare, niciodată cu cel apăsător, și se unesc cu acela întru traficarea și exploatarea puterilor pozitive ale poporului. (...) Până și ungurii – care numai-n gropi nu dau de cumiști – își închipuiau într-un rând o stăpânire a Moldovei prin evrei și ceangăi, pentru că știau că evreul s-ar asocia cu orișicine împotriva poporului românesc.” Pentru a-și dobândi drepturile, evreii sunt gata să se alieze chiar și cu dușmanii țării, dovedindu-și prin aceasta, inevitabil, natura de trădători, astfel încât concluzia „logică” nu poate fi decât una singură: „Merită un trădător drepturi? NU.” (*Evreii și conferința*, în *Curierul de Iași*, X, nr. 2, 9 ianuarie 1877). Într-un alt articol, stabilirea evreilor („cea mai mizerabilă și mai slugarnică” rasă omenească) pe pământul românesc e văzută de Eminescu în imagini apocaliptice, ca o veritabilă invazie a unui Eden fabulos de către o specie inferioară, dezgustătoare:

„(...) Deși după dreptul vechi judanii n-aveau voie nici sinagogi de piatră să aibă, astăzi ei au drept în mijlocul capitalei havra lor, iar asupra țării ei s-au zvârlit ca un pâlnc negru de corbi, espropriind palmă cu palmă pe țăranul încărcat de dări, sărăcit prin împrumuturi spre a-și plăti dările, nimic prin dobânzile de Iudă ce trebuie să le plătească negrei jidovimi. Și asta, în jargonul gazetelor vieneze, se numește a duce civilizația în Orient. Oamenii a căror unică știință stă în vânzarea cu cumpănă strâmbă și înșelăciune au fost chemați să civilizeze cea mai frumoasă parte a Moldovei.

Poporul cel mai liber și mai îngăduitor și-au plecat capul sub jugul celei mai mizerabile și mai slugarnice rase omenești. Pământul cel mai înflorit încape palmă cu palmă în mâinile cele mai murdare, raiul Moldovii se împle de neamul cel mai abject. Și fiindcă la toate aceste procese de expropriere agenții de împlinire au tantiemele lor, de aceea jidovimea și judecătorii merg mână în mână sub pajura creștină cu două capete.

Fără a vărsa o picătură de sânge, fără muncă, fără inteligență, fără inimă o rasă care, în înjosirea ei, nu are asemănare pune astăzi mâna pe un pământ sfânt, a căruia apărare ne-au costat pe noi râuri de sânge, veacuri de muncă, toată inteligența noastră trecută, toate mișcările cele mai sfinte ale inimei noastre. (...)” ([*La anul 1774*], în *Curierul de Iași*, X, nr.106, 30 septembrie 1877)

PRIMELE FOCARE ALE ANTISEMITISMULUI

Soluția „salvării” neamului românesc de acești „cotropitori” netrebniți, neexprimată de Eminescu, era imaginată de prietenul său Ioan Slavici (fost student și el la Viena, unul dintre primele focare ale antisemitismului european) în următorii termeni: „Nu ne-ar rămâne deci decât ca, la un semn dat, să închidem granițele și să îi tăiem și să îi aruncăm în Dunăre până la cel din urmă om, încât să nu mai rămâie nici sămânță de dânșii. Aceasta e singura soluțiune, ce după mintea sănătoasă îi poate rămâie unui popor trainic în niște împrejurări ca cele de astăzi.” („Soll” și „Haben”. *Cestiunea evreilor din România*, București, 1878) O „soluțiune” aproape cu nimic diferită de „soluția finală”

găsită după câteva decenii de Hitler (dar și de omologul său român Ion Antonescu), decât că aceasta din urmă a și fost pusă în practică.

După cum remarca Eugen Lovinescu încă din deceniul al treilea al secolului trecut, datorită prestigiului imens dobândit pe plan național de Eminescu, ideologia sa reacționară a avut un rol fundamental în dezvoltarea mișcărilor extremiste (care l-au revendicat ca precursor) și în crearea unui „misticism național” (v. *Istoria civilizației române moderne*, vol. II: *Forțele reacționare*, București, 1925). Poetul va fi considerat „doctrinarul profetic al noului naționalism autoritar” (N. Crainic, *O nouă misiune*, în *Revista Fundațiilor Regale*, nr.9, 1940), „viziunea” lui fiind în final transpusă în faptă de tineretul legionar (Horia Stamatou, *Actualitatea lui Eminescu*, în *Buna Vestire*, nr.258, 9 ianuarie 1938). Dintre urmașii lui Eminescu, primul și poate cel mai important (comparabil ca prestigiu), venerabil părinte al tuturor mișcărilor naționaliste românești, a fost istoricul de renume internațional Nicolae Iorga. Încă din primul deceniu al secolului trecut, acesta își exprima fără rezerve opiniile antisemite în periodicele *Sămănătorul* și *Neamul românesc*, precum și în însemnările de călătorie *Neamul românesc în Bucovina*, *Neamul românesc în Basarabia* ș.a., reluând de fapt principalele teze eminesciene: seminiție inferioară, evreii au invadat teritoriile românești, corupând moravurile băștinașilor prin afaceri și alte obiceiuri dubioase și maculând locurile în care s-au stabilit; fiind, fără discuție, niște străini „păgâni și dușmani”, ei reprezintă o plagă socială, ba chiar o amenințare la adresa ființei naționale. Iașul, spre exemplu, era văzut de Iorga pe la 1900 ca un oraș aproape în întregime evreiesc: „Iașul este locuit pe trei sferturi de evrei. Bogăția, viața, mișcarea este a lor. Flacăra sionismului s-a aprins și arde mai puternic acolo. Noi avem la Iași numai două lucruri: școala și biserica. Și regele României vine în capitala prigonită de murdara viață de afaceri a unui alt neam. Prin actele și cuvintele lui, trecutul și prezentul nostru se leagă iarăși nedespărțite înaintea străinului păgân și dușman. Căci oricât s-ar scurge la noi valul necurat al vânătorilor de câștig, pământul e al nostru. Și vântul va lua odată pleava pe care el a adus-o, iar noi vom rămâne.” (*Sămănătorul*, 10 noiembrie 1904) În Cernăuți, „cum vii de la gară, vezi în suișul greu de pe dealul înalt de lut case mai mult murdare, în care se oploșește Jidovime” (*Neamul românesc în Bucovina*, 1996, p.126). Iată și descrierea unei mahalale evreiești bucovinene: „Jidănăria stă fără nici o treabă în prăfoasa amiază; trupuri trântite, tologite, în toate părțile; copii cari se zvârcolesc în murdării. Noroc că această grozăvie asiatică, de care sunt adânc rușinat, nu ține mult, și capătul târgului se atinge răpede, începând iarăși câmpul luminos de verde” (Ibid., p.120) Mai departe, Iorga sugerează printr-o întrebare retorică o posibilă soluție a problemei evreiești: „«Fiecare țară are Evreii ce merită», a zis cineva al cărui interes era să creadă astfel. «Fiecare țară se poartă cu Evreii săi cum merită ei», trebuie să fie răspunsul. Cât merită însă această păcătoasă calicime leneșă, care spurcă țara pe care o locuiește?” (Ibid.) Iată și o anticipare a pogromurilor de la Chișinău, așteptate, parcă, cu nerăbdare de toți creștinii: „Mă trezesc în cântecele sălbatece, de război, durere și moarte, ale soldaților, «muscalilor» ce trec pe bulevard. Corul lor răsună, prevestitor de tulburări și vărsări de sânge, pare că, în acest oraș unde 80 000 de jidani stau în calea a 40 000 de creștini cari nu se vor împăca niciodată cu ființa și câștigul acestor «necredincioși».” (*Neamul românesc în Basarabia*, 1995, p.83) Cât despre evreii autohtoni, suntem avertizați în altă publicație că: „Evreii din România, mai ales cei din Moldova, trăiesc din comerț, din schimb, din înșelăciune în paguba altora și se feresc de orice muncă grea. Ei sunt inteligenți, dar vicleni și, urmărindu-și numai interesele, caută să corupă moravurile. Sunt răzbunători și cruzi, câtă vreme nu simt un pumn viguros apăsându-le pe ceafă...” (*Chestiunea țărănească și evreii noștri*, în *Neamul românesc*, 5 iunie 1907) De remarcat că ziarul *Neamul românesc* a fost răspândit gratuit în satele din Moldova între 1906-1907 de către învățători și preoți de țară, influențând orientarea antievreiască a începutului răscoalei țărănești din 1907 (când în mai multe sate și cartiere evreiești din orașe din nordul Moldovei, răsculații au organizat jafuri și pogromuri sângeroase). Sesizând influența nocivă a ideologiei naționaliste a lui Iorga, ziarul liberal

Acțiunea scria la 20 mai 1907: „L-am lăsat pe faimosul Iorga să răspândească la București teoriile cele mai primejdioase; sub pretextul naționalismului, l-am lăsat să ațâțe tineretul (...); l-am lăsat să îmbibe sufletul tinerilor noștri cu ideile cele mai subversive, ura de clasă și de rasă, disprețul față de ordine și legi; în sfârșit, l-am lăsat pe acest nevropat periculos să dea o mare extensie revistei sale incendiare, *Neamul românesc*, și am văzut elucubrațiile sale dându-și roadele, întrucât acest jurnal a fost răspândit gratuit la sate.”

Fără a da atenție acestor critici, Iorga va înființa în 1910, împreună cu profesorul A. C. Cuza, Partidul Național Democrat, a cărui ideologie, după cum va remarca E. Lovinescu, „izvora în întregime din conservatismul rural al lui Eminescu, pe care d. Iorga îl recomanda încă de la Teatrul Liric, conservatism bazat pe înfrățirea singurelor clase «reale» ale poporului nostru, a țăranilor și a proprietarilor, cu negațiunea tuturor libertăților democratice, și cu un simț național împins până la misticism, înglobând, oricum, antisemitismul” (*Istoria civilizației române moderne*, 1972, p.311). Ulterior, Iorga se va despărți de Cuza, abandonând o vreme antisemitismul – firește, nu definitiv, dat fiind că în 1938, de pildă, va reveni asupra „primejdiei jidovești” într-un text intitulat *Iudaica*, din care aflăm că evreii „ne dau pur și simplu afară din țara noastră” –, însă sămânța naționalistă semănată de el în viața politică va da foarte repede roade bogate – prin asocierea cultului valorilor naționale cu ideea luptei împotriva „stăpânirii” iudaice, Iorga a conferit legitimitate și chiar o aură de misionarism patriotic tuturor mișcărilor de extrema dreaptă: nu întâmplător, Corneliu Zelea Codreanu, liderul mișcării legionare, îl va considera drept unul dintre principalii ideologi care i-au deschis ochii asupra „primejdiei jidănești”, iar un alt legionar faimos, Vasile Marin, îl va numi „dascălul cu autoritate, al nostru, al tuturor”.

În 1923, A. C. Cuza fondează, împreună cu medicul N. C. Paulescu, Liga de Apărare Națională Creștină (LANC), prima organizație fascistă din România, care adoptă ca emblemă, înaintea naziștilor, zvastica și militează pentru instaurarea unui *numerus clausus* împotriva evreilor. În ceea ce privește „problema jidănească”, cei doi lideri sunt evident pentru soluții radicale. După A. C. Cuza, „singura soluție posibilă a problemei jidănești este eliminarea jidanilor”, iar N. C. Paulescu e de părere că „jidanii” trebuie exterminați precum ploșnițele: „Putem oare să-i exterminăm – cum bunăoară seucid ploșnițele? Acesta ar fi mijlocul cel mai simplu și mai comod de a ne scăpa repede de ei.” (apud L. Volovici, p.49) A. C. Cuza – cel care declara acum că: „Înainte de a muri, aș vrea să văd sângele jidanilor amestecat cu noroiul.” (Egalitatea, 14 decembrie 1923) – va dobândi un prestigiu imens în rândurile intelectualilor români, fiind omagiat în anii '30 în forurile culturale de prestigiu și devenind în 1936, cu sprijinul vechiului său tovarăș de luptă și mentor spiritual N. Iorga, chiar membru al Academiei. În 1935, LANC va fuziona cu Partidul Național Agrar condus de poetul Octavian Goga, formând Partidul Național Creștin, cu o clară orientare pro-nazistă. Doi ani mai târziu, Cuza va avea satisfacția punerii în aplicare a programului său antisemit, devenind ministru în guvernul condus de Goga, care anunța că: „Problema ovreiască am declarat-o problemă de stat” și institua prima legislație globală antisemită. În consecință, 120 000 de evrei își vor pierde acum cetățenia, iar ziarele democratice *Adevărul*, *Dimineața* și *Lupta*, considerate evreiești, vor fi suspendate.

„LEGIONARISMUL CONTINUĂ SĂ TRĂIASCĂ”

Tot din LANC se va desprinde în 1927 cea mai radicală și mai influentă dintre mișcările de extremă dreaptă din România, mișcarea legionară. Fondată de studentul ieșean Corneliu Zelea Codreanu sub numele de Legiunea Arhanghelului Mihail, aceasta se va transforma în deceniul următor într-o largă mișcare politică de mase, numită Garda de Fier. Datorită actelor de terorism la

care a recurs încă de la început, ea a fost interzisă oficial în 1933, a reapărut în 1935 ca partid politic sub denumirea Totul pentru Țară, a fost din nou interzisă în 1938, pentru ca în 1940 să fie invitată la guvernare de generalul Ion Antonescu, ce va proclama România „stat național-legionar” și va legisla oficial antisemitismul. Deși, în urma „rebeliunii” din iarna lui 1941, legionarii vor fi excluși definitiv din viața politică românească, ideologic, legionarismul continuă să trăiască și astăzi, din păcate, în anumite cercuri politice și intelectuale din România.

Ideologia legionară are numeroase elemente comune cu fascismul european – cultul Conducătorului și al elitei, visul unei națiuni „epurate” de elementele alogene (în primul rând, firește, de cele iudaice), idealul nașterii unui „om nou” (a unui „om românesc”, după Mircea Vulcănescu), negarea democrației, a sistemului parlamentar și a statului de drept ș.a. –, însă se și distinge printr-o puternică tentă religioasă, quasimistică, prin cultul „purității morale” și al „jertfei” pentru salvarea „Sfintei patrii”, în primul rând de „primejdia” iudaică și bolșevică. Într-o adevărată „Biblie” a legionarismului, C. Z. Codreanu declara cu toată gravitatea că „Problema evreiască reprezintă pentru Națiunea Română cea mai mare primejdie pe care a cunoscut-o de la începutul istoriei sale.” (*Pentru legionari*, Sibiu, 1936) Scopurile evreilor sunt „să rupă legăturile dintre Cer și Pământ”, să mâne popoarele „pe calea pierzaniei, să ruineze familia”, să „otrăvească” poporul „prin alcoolism și alte flageluri”. Ca atare, lupta antiiudaică dobândește o menire nobilă, patriotică, fiind singura cale de salvare a poporului de „primejdia jidănească”: „În România fascismul nu putea să însemne decât înlăturarea primejdiilor care amenință poporul român, adică înlăturarea primejdiei jidănești și deschidere de drum liber către viața și mărirea la care au dreptul să aspire românii.” (apud L. Volovici, p.88)

În fond, aceste idei nu erau noi, regăsindu-se, după cum s-a putut vedea, în vechiul inventar ideologic naționalist. În aceeași carte, din nevoia legitimării mișcării legionare pe fundamentul unei tradiții naționaliste autohtone, C. Z. Codreanu alcătuia și o veritabilă antologie antisemită, în care, pe lângă mentorii A. C. Cuza și N. C. Paulescu, aflăm și citate din „marii clasici” V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, V. Conta, M. Eminescu, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol ș.a. Un alt membru al mișcării, Barbu Theodorescu, va alcătui chiar o „dogmatică a antisemitismului român”, spre a-i arăta vechimea seculară și originea „nobilă”: „Antisemitismul român are o vechime de o sută de ani. A lupta în contra evreului înseamnă că te afli pe linia cea dreaptă a dezvoltării normale a poporului român. Antisemitismul a încălzit sufletul elitei intelectuale românești. Antisemitismul este cea mai vitală problemă a propășirii românești. (...) Am spus că nu există român de seamă, cărturar creator în cultura românească care să nu fi activat și să nu fi simțit necesitatea luptei în contra evreului. Cel mai de seamă poet al nostru este Eminescu. În el se întrupează cugetarea cea mai înaltă, poetul cel mai fin, ideologul politic de elită, gazetarul desăvârșit. Și Eminescu a fost antisemit. Înaintea sa a trăit Alecsandri, poetul cu forma cea mai perfectă, era tot antisemit. Cultura românească, deși a dat o mare pătură de avocați, totuși nu a creat juriști de seamă. Avem unul singur, Simion Bărnuțiu. La baza concepției sale juridice aflăm antisemitismul. În domeniul economic strălucește un singur doctrinar (...) Ion Ghica. Teoria lui are la temelie antisemitismul. În filosofie am avut mai mulți profesori străluciți, dar filosof cu adevărat este numai Vasile Conta. Cugetarea sa se împletește cu antisemitismul. Istoria a fost domeniul cel mai bogat în figuri celebre. N. Iorga ca istoric și naționalist a fost antisemit. A înlătura din concepția sa antisemitismul este egal cu distrugerea întregii sale științe politice. Cel mai mare pictor român a fost Grigorescu. Oare cine a pus pe pânză mai bine decât el figura jidovului? Iar cărturarul cu cele mai largi orizonturi, creator în atâtea domenii, autorul unui nesfârșit număr de lucrări, filosof, istoric, filolog, om politic, gazetar și mai presus de toate un mare român, a fost B. Hasdeu. Marele enciclopedist nu vedea înălțarea neamului decât purificându-l de elementul evreiesc. (...) Se poate spune oare că figurile cărturarilor de mai sus sunt entități neglijabile

și că antisemitismul lor nu a existat? (...) Este un capitol al naționalismului și s-a împlântat adânc în sufletul tuturor doctrinarilor români.” (*Dogmatica antisemitismului român*, în *Vremea*, nr.566, 4 decembrie 1938) Așadar, vorba poetului național(ist): „Toate-s vechi și nouă toate...”

În perioada interbelică, mișcările fasciste (cuzismul și legionarismul) au câștigat tot mai mulți adepți în rândul intelectualilor, care, prin prestigiul lor, le-au conferit o sporită legitimitate, contribuind totodată, prin activitatea lor publicistică, la consolidarea teoretică a extremismului de dreapta autohton. Dintre aceștia, rolul cel mai important l-au jucat, se pare, Nichifor Crainic, directorul revistei *Gândirea* și Nae Ionescu, mentorul spiritual al intelectualilor din „tânăra generație” (M. Eliade, E. Cioran, C. Noica, M. Vulcănescu ș.a.), care, la rândul lor, mai ales din devotament față de magistrul idolatrizat, i-au propagat și dezvoltat mai departe cu entuziasm ideile reacționare. Obsesive sunt acum ideea realizării unei revoluții naționale, morale și spirituale, care să determine nașterea unui „om nou” „românesc” și ideea construirii unui stat „etnocratic” totalitar, epurat de elementele alogene „corupătoare” (firește, în primul rând de cele iudaice). Antisemitismul devine așadar perfect legitim (urmând chiar a fi legiferat la finele deceniului patru), iar problema evreiască dobândește o importanță capitală: se scriu o sumedenie de articole și studii, se fac anchete publice (ca, de pildă, cea inițiată de Pamfil Șeicaru în ziarul *Curentul* din 19 august 1937, când, printre parizanii ideii „deparazitării” țării de evrei și colonizării lor în altă parte a globului, s-au numărat N. Iorga, Gh. Brătianu, Al. Vaida-Voievod și N. I. Herescu) etc.

FENOMENUL „RINOCERIZĂRII” INTELECTUALILOR

O mărturie patetică despre fenomenul „rinocerizării” intelectualilor români din deceniul al treilea și, în același timp, o sumbră profeție a vremurilor și mai negre care aveau să vină oferea în 1938 Zaharia Stancu: „Era în anul 1932 o mare sete în tineret pentru cultură și artă. Tineretul iubea visul și gândul... Zărilor s-au întunecat însă curând. Prin îngăduința unor netrebnici puși să păzească legile, s-a instaurat în viața publică românească, după asasinarea lui I. G. Duca, domnia teroarei. Un grup de neisprăviți, transformați în mișcare politică, au început o acțiune de subminare a statului, de amăgire a tineretului... Au început să fie frecventate cluburile politice și casele verzi unde se alcătuiau liste negre cu numele oamenilor de cultură ce predicau încă iubirea și arta și care nu aveau la doctrina urii și asasinatului. Liste negre de oameni care urmau, în ziua biruinței huliganice, să fie uciși. Am avut, atunci, nesfârșita durere să vedem ridicându-se dintre noi și trecând în rândurile ucigașilor scriitori și artiști tineri. Am văzut gânditori înghesuindu-se la ușile caselor verzi și oferindu-se să făurească o doctrină a crimei, o artă cu miros de sânge și cadavre. În fruntea lor se afla prof. univ. Nae Ionescu. Poeți gingași ca Radu Gyr și Horia Stamatu au început să cânte, cu strofe macabre, legiunile asatine. Eseiști prețuiți ca Mircea Eliade și Traian Herseni și-au pus condeiele în slujba mișcării legionare condusă de asasinul lui Mănciu, legiune din care se recrutaseră omorătorii lui I. G. Duca și ai nefericitului M. Stelescu. Ziariști ca Haig Acterian (armean) și M. Polihroniade (grec) deveniseră doctrinarii statului «național» legionar, ce trebuia să ia ființă pe o piramidă de craniu. Și, pe lângă aceștia, o sumedenie de poeți și prozatori mai tineri începuseră, în publicații fără scrupule, violente campanii de ațățare. Arta rămăsese părăsită. Tineretul căzuse în mreaja gărzii. La alcătuirea acestui miraj contribuiseră, în mare măsură, gânditorii, scriitorii, artiștii tineri înrolați în cadrul legiunilor verzi. Se făcea, la toate răspântiile, apologia pistolului descărcat în ceafă și pe furiș, apologia spânzurătorilor ce aveau să se ridice în piețele publice.” (*Drum de întoarcere*, în *Azi*, VII, 1938, nr.7, p.2916) De notat că „statul național-legionar” va fi până la urmă instituit, iar teroarea legalizată.

În prefața romanului discipolului său evreu Mihail Sebastian, *De două mii de ani* (1934),

filosoful Nae Ionescu, proaspăt convertit la legionarism, încerca, printr-o sofistică primitivă, să fundamenteze ontologic antisemitismul, însă nu cu argumente filosofice, ci teologice, uzând și de o retorică adecvată, spre impresionarea publicului larg. Ideea centrală, formulată apodictic, e că evreei și creștinii alcătuiesc două lumi complet incompatibile, existența uneia depinzând, ineluctabil, de dispariția celeilalte: „Oricare ar fi domeniul pe care l-am lua în discuție, evreei și creștinii sunt separați printr-o incompatibilitate organică, iar aceasta are un caracter categoric, total, definitiv. Pe baza acestei incompatibilități îi consideră creștinii pe evrei un pericol pentru ordinea lăsată de Iisus Christos. Creștinismul și iudaismul sunt două lumi complet străine una de cealaltă; între ele nu este cu puțință nici un fel de fuziune. Conflictul este atât de intens, încât pacea nu se va instaura decât la dispariția unuia dintre ei.” Ca descendenți ai lui Iuda (nu și ai lui Hristos, pe care nu l-au recunoscut ca Mesia), evreei (i.e. „iudeii” sau „jidanii”) moștenesc „păcatul originar” al acestuia și, conștienți de aceasta, suferă, însă suferința lor e fără leac: „Dacă evreei suferă, suferă pentru că sunt evrei. Vor înceta să mai fie evrei în ziua în care nu vor mai suferi și nu vor scăpa de suferință decât atunci când nu vor mai fi evrei. Iată o teribilă fatalitate împotriva căreia nu este nimic de făcut: Israel va agoniza până la sfârșitul lumii!” După această sentință definitivă, autorul își încheie prefața cu o sumbră amenințare la adresa neamului evreiesc, reprezentat simbolic de protagonistul romanului, Iosif Hechter (i.e. Mihail Sebastian): „Nu simți, Iosif Hechter, frigul și tenebrele care te înconjoară din toate părțile?” Într-adevăr, amenințarea profesorului nu va întârzia să se împlinească: după numai câțiva ani va fi pusă în aplicare „soluția finală” de exterminare definitivă a tuturor evreilor din Europa.

Deși a criticat viciul de fond al prefeței lui Nae Ionescu (deplasarea discuției de pe terenul filosofiei istoriei pe cel al teologiei creștine, care totuși nu-i condamnă pe evrei la damnațiunea eternă), Mircea Eliade și-a urmat îndeaproape magistrul, nu numai în activitatea universitară, ci și în cea politică: așa se face că în 1937 îl aflăm implicat activ în campania electorală a partidului legionar Totul pentru Țară, iar în 1938 îl va însoți pe profesor în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde acesta va fi internat împreună cu alte căpetenii ale Legiunii. Adeziunea sa entuziastă la mișcarea condusă de C. Z. Codreanu și-a exprimat-o în mai multe articole publicate mai ales după 1936 în ziarele *Vremea* și *Buna Vestire*. Iată, de pildă, în cel dintâi, un veritabil Credo legionar: „Cred în destinul neamului românesc – de aceea cred în biruința mișcării legionare. Un neam care a dovedit uriașe puteri de creație, în toate nivelurile realității, nu poate naufragia la periferia istoriei, într-o democrație balcanizată și într-o catastrofă civilă... Cine nu se îndoiește de destinul neamului nostru nu se poate îndoii de biruința mișcării legionare. Cred în această biruință pentru că, înainte de toate, cred în biruința duhului creștin. O mișcare izvorâtă și alimentată de spiritualitatea creștină, o revoluție spirituală care luptă împotriva păcatului și a nevredniciei – nu este o mișcare politică. Ea este o revoluție creștină...” (răspuns la ancheta *De ce cred în biruința mișcării legionare*, în *Buna Vestire*, nr.244, 17 decembrie 1937) Eliade își motiva opțiunea prin eșecul istoric al națiunii române, falimentul democrației parlamentare și necesitatea unei revoluții spirituale care să ducă la „mântuirea” neamului românesc. Pentru atingerea acestui țel, străinii și mai ales evreei trebuiau eliminați, căci influența lor asupra „sănătății” morale a neamului era profund nocivă: „Poate neamul românesc să-și sfârșească viața în cea mai tristă descompunere pe care ar cunoaște-o istoria, surpat de mizerie și sifilis, cotropit de evrei și sfârțecat de străini, demoralizat, trădat, vândut pentru câteva sute de milioane de lei?” (Ibid.) Antisemitismul devine deci și pentru Eliade perfect firesc: „De la război încoace, evreei au cotropit satele Maramureșului și ale Bucovinei și au obținut majoritate absolută în toate orașele Basarabiei... Iar dacă spui că pe Bucegi nu mai auzi românește, că în Maramureș, Bucovina și Basarabia se vorbește idiș, că pier satele românești, că se schimbă fața orașelor, ei te socotesc în slujba nemților sau te asigură că au făcut legi de protecția muncii naționale. (...) Știu foarte bine că evreei vor țipa că sunt antisemit, iar democrații că sunt huligan și fascist... Ar fi absurd să te aștepti ca evreei să se resemneze de a fi o

minoritate cu anumite drepturi și cu foarte multe obligații – după ce au gustat din miera puterii și au cucerit atâtea posturi de comandă.” (*Piloții orbi*, în *Vremea*, nr.505, 19 septembrie 1936)

Printr-o răsturnare paradoxală, Eliade transformă într-un alt articol apelativul injurios „huligan” – cu care erau etichetați atunci legionarii pentru actele lor teroriste –, într-un termen elogios (scrie în această perioadă și un roman despre „tânăra generație” cu titlul generic *Huliganii*), plasându-se în descendența unor „huligani” iluștri, care, ca și el, s-au arătat la vremea lor xenofobi și antisemiți: Kogălniceanu, Conta, Hasdeu și, mai presus de toți, Eminescu, prin „asprul său fanatism naționalist” și „intransigența sa politică”: „Mihai Eminescu ar fi fost considerat astăzi «huligan» și «fascist». . . , ar fi fost scos în slujba nemților sau în simbria burgheziei românești. (...) Antisemitismul și naționalismul său feroce ar fi stârnit împotriva-i o cohortă de critici și de moralști, care, în cel mai bun caz, i-ar fi vorbit despre obligațiile României față de minorități, de umanitarism și de alianța noastră cu Franța etc. Acest mare «huligan», acest poet care a folosit o singură dată blestemul – împotriva celor care «au îndrăgit străinii» – ar fi fost astăzi copleșit de injurii, de calomnii, de intrigi.” (*Mai multe feluri de naționaliști*, în *Vremea*, nr.544, 15 iulie 1936) Ca și Căpitanul atât de mult elogiât, Eliade vrea să legitimizeze șovinismul pe temeiul unei vechi tradiții ilustre.

În deplin consens cu liderul „tinerei generații” (care în 1942 va scrie și o carte omagială despre dictatura lui Salazar ca „instrument de desăvârșire morală și spirituală a tinerelor generații”), Emil Cioran făcea în aceeași perioadă elogiul lui Hitler și Mussolini, e.g.: „Nu există om politic în lumea de astăzi, care să-mi inspire o simpatie și o admirație mai mare decât Hitler. Există ceva irezistibil în destinul acestui om pentru care orice act de viață câștigă semnificație numai prin participare simbolică la destinul istoric al unei națiuni. . . . (..) Meritul lui Hitler este de a fi răpit spiritul critic al unei națiuni.” (*Impresii din München. Hitler în conștiința germană*, în *Vremea*, nr.346, 15 iulie 1934) „Dacă îmi place ceva la hitlerism, este cultura iraționalului, exaltarea vitalității ca atare, expansiunea virilă de forță, fără spirit critic, fără rezerve și fără control.” (*Germania și Franța*, în *Vremea*, VI, nr.318, 18 decembrie 1933) „Meritul cel mare al lui Mussolini este de a fi inventat Italiei forța. . . Fascismul este un șoc, fără de care Italia este un compromis comparabil României actuale.” (*Este Italia o mare putere?*, în *Vremea*, IX, nr.439, 31 mai 1936) Moartea spiritului critic, cultul forței oarbe, iraționale, al pasiunilor dezlănțuite, pe care le elogiază acum Cioran, constituie atributele inconfundabile ale „rinocerilor” din celebra parabolă dramatică a lui Eugen Ionescu, inspirată, evident, din incredibila dar adevărata realitate politică românească din acei ani.

Emil Cioran debutează editorial în 1936 cu *Schimbarea la față a României*, eseu problematic și controversat a cărui idee centrală e necesitatea realizării unui stat totalitar după modelul fascist și hitlerist, căci: „regimul democratic al României n-a avut altă misiune decât să apere pe evrei și capitalismul iudeo-român”. (p.133) „Atât fascismul cât și hitlerismul n-au modificat structura socială a țărilor lor. Ele au dat însă națiunilor un dinamism care suplinește insuficiențele de viziune socială. Revoluțiile naționale sunt istoria, iar nu politica. . . . (..) Hitlerismul dacă n-ar fi pus atât de categoric problema iudaică, dacă nu aducea o soluție într-o problemă universală interesa mai puțin lumea.” (p.169) Rezolvarea „problemei iudaice” necesită, după Cioran, o soluție radicală, condiția sine qua non a „însănătoșirii” „organismului național” parazitat, asfixiat de niște dăunători netrebnici: „Un organism național sănătos se verifică totdeauna în lupta împotriva evreilor, mai cu seamă atunci când aceștia prin număr și prin obrăznicie invadează un popor.” (p.128) În viziunea autorului, evreii se deosebesc esențial de ceilalți oameni, astfel încât teoria rasială s-a născut nu din antisemitism, ci „numai pentru a da expresie sentimentului de separație prăpăstioasă ce deosebește pe orice ne-evreu de un evreu”, două specii diferite, la urma urmei: „Evreul nu este semenul, deaproapele nostru și oricâtă intimitate ne-am lăsa cu el, o prăpastie ne separă, vrem sau nu vrem. Este ca și cum ei ar descinde dintr-o altă specie de maimuțe decât noi și ar fi fost condamnați inițial la o tragedie sterilă,

la speranțe veșnic înșelate. Omenește nu ne putem apropia de ei, fiindcă evreul este întâi evreu și apoi om.” (p.130) Unicitatea evreilor, sugerează Cioran, este dată de povara blestemului lor insolubil, de care „nu e responsabil decât D-zeu”, astfel încât, cinic, autorul conchide că: „Dacă aș fi evreu, m-aș sinucide pe loc.” (p.132) Concluzia, formulată paradoxal, e că: „În definitiv trebuie să recunoaștem cu melancolie că antisemitismul este cel mai mare elogiu adus evreilor.” (p.144)

ROMÂNIA „SCHIMBATĂ LA FAȚĂ”

La fel ca Eliade, Cioran susține și el cu exaltare aproape mistică mișcarea legionară, considerată a fi singura forță politică în stare să realizeze acea Românie „schimbată la față” („fanatizată”). Astfel, printr-o stranie și lugubră coincidență, la 27 noiembrie 1940, exact în ziua în care erau asasinați de legionari Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, el rostea febril la radio București o odă închinată Căpitanului, pe care-l compara cu... Iisus: „Înainte de Corneliu Codreanu, România era o Sahară populată. Cei aflați între cer și pământ n-aveau nici un alt conținut decât așteptarea. Cineva trebuia să vină. (...) Căpitanul a dat românului un rost. Înainte de el, românul era numai român, adică un material uman alcătuit cu substanță, un român primejdios, o fatalitate pentru sine și pentru alții, o vijelie umană înfinit amenințătoare. Garda de Fier e o pădure fanatică. Legionarul trebuie să fie un om în care mândria suferă de insomnie... (...) În preajma Căpitanului nimeni nu rămânea călduț. Peste țară a trecut un fior nou. O regiune umană bătută de esențial. Suferința devine criteriul vredniciei și moartea, al chemării. În câțiva ani România a cunoscut o palpitație tragică și moartea chemării... Credința unui om a dat naștere unei lumi ce lasă-n urmă tragedia antică și pe Shakespeare. Și aceasta în Balcani! Pe un plan absolut, dacă ar trebui să aleg între România și Căpitan, n-aș fi ezitat o clipă. După moartea lui ne-am simțit fiecare mai singuri... Cu excepția lui Iisus, nici un mort n-a fost mai prezent între vii... De-aici încolo, țara va fi condusă de un mort, îmi spunea un prieten pe malurile Senei. Acest mort a răspândit un parfum de veșnicie peste pleava noastră umană, și-a readus cerul deasupra României.” (*Profilul interior al Căpitanului*, conferință publicată în *Glasul strămoșesc de la Sibiu la 25, decembrie 1940*) Comentariile sunt de prisos.

Un alt filosof important convertit la legionarism în 1938, „în semn de protest” împotriva asasinării lui C. Z. Codreanu, după cum declara el atunci, a fost Constantin Noica. În mai multe articole publicate în anul respectiv în *Vremea*, acesta își dezvăluia cu entuziasm crezul naționalist, în care antisemitismul era de la sine înțeles. Spre exemplu, în viziunea lui, cuzismul și legionarismul aveau în comun percepția evreului ca un parazit, deosebindu-se însă, totodată, prin faptul esențial că primul îl vedea ca un parazit „din afară”, iar al doilea ca un parazit „dinăuntru”:

„Ce descoperea cuzismul? Descoperea în sânul societății românești un parazit. Acesta, beneficiar și în același timp falsificator al vieții noastre naționale, trebuia deci înlăturat. Sub diferite forme, pe diferite planuri, cu diferite arme de luptă, oricum apărea el, trebuia demascat, combătut, anihilat și, dacă se putea, înlăturat de-a binelea din sânul colectivității românești. Că această mișcare avea dreptate? se va vedea acum, în urma măsurilor ce va lua, dacă și câtă dreptate a avut.

Ce descoperea legionarismul? Descoperea, după cât îl putem noi înțelege, așa de unde stăm, un parazit înăuntrul ființei românului. Va fi lovind legionarismul și în ticălosul acela din afară. Dar așa ceva e un rest cuzist în doctrina sa; remarcabil, în schimb, e faptul că știe să descopere pe ticălosul dinăuntru și că luptă împotriva-i. (...) Antisemite au știut să devină și celelalte partide. Am vroi în schimb să vedem un partid care să-și pună problema, doar să și-o pună, a înființării unui corp de 10 000 de oameni cu ținută morală exemplară.” (*Între parazitul din afară și parazitul de dinăuntru*, în *Vremea*, nr.523, 30 ianuarie 1938)

Tulburător e faptul că, deși Noica se arată în continuare conștient că evreii vor avea de suferit pe nedrept de la mișcarea legionară, nu regretă aceasta, ci, invocând un argument bizar (călăul suferă mai mult decât victima), consideră că ei ar trebui compătimiți pentru „suferința” de a nu participa cu nimic la prefacerile revoluționare din România viitoare (legionară): „Iar dacă regretăm ceva pentru prietenii noștri evrei, nu e atât faptul că vor avea de suferit de la mișcarea legionară. Cine e lovit pe nedrept (și despre ei știm bine că vor fi loviți pe nedrept) e mai puțin chinuit, spunea un filosof, decât cel care lovește. Dar regretăm că le este interzis să vadă și să înțeleagă tot ce e bun, tot ce e purtător de adevăr în Legionarism. Regretăm suferința lor de a nu participa cu nimic, nici măcar cu o nădejde, nici măcar cu o iluzie, la ziua românească de mâine.” (Ibid.)

În septembrie 1940, odată cu instaurarea „statului național-legionar” condus de generalul I. Antonescu, Noica devine redactor-șef al oficiosului legionar *Buna Vestire*, publicând în paginile acestuia o suită de editoriale delirante de susținere a cauzei Legiunii. Iată, de pildă, o justificare, prin aceeași sofistică stranie, a crimelor și violențelor săvârșite de legionari, în frunte cu capii mișcării: „Unde sunt actele de violență, sau pur și simplu de huliganism și indisciplină ce le-au fost reproșate legionarilor? Căci violența nu ține întotdeauna de orbire; ține, uneori, de setea purității. Căpitanul și Moța au lovit. Mulți dintre cei de tot buni au lovit. Dar au lovit pentru că gestul lor avea un sens purificator pentru sufletul neamului.” (*Sufletul cetății*, în *Buna Vestire*, 21 septembrie 1940) Într-un alt articol, Noica motivează despărțirea legionarilor de cuziști prin ineficiența acestora din urmă, așadar prin nevoia imperioasă a trecerii de la vorbă la faptă (i.e. de la antisemitismul declarativ la punerea lui în practică): „Nu e de ajuns să spui: «Jos jidanii și înstrăinații», ci trebuie să devii tu însuși un îns în stare să înfrunți pe străini și înstrăinați. Trebuie altă educație decât cea obișnuită a politicii: una aspră, ostășească, tinerească. Și atunci, Codreanu se desparte de cuziști și întemeiază Legiunea sa.” (*Limpeziri pentru o Românie legionară*, în *Buna Vestire*, nr.29, 11 octombrie 1940) La instaurarea guvernului legionar, Noica apare în postura unui adevărat profet al unei noi religii, care, cuprins de extaz mistic, le dezvăluie românilor importanța excepțională a momentului istoric pe care-l trăiesc: „Nu sunteți sub Lege, sunteți sub har. De ce se potrivesc atât de isbitor unele din cuvintele biblice marei noastre aventuri românești? Pentru că este o aventură de spirit. (...) Astăzi suntem sub un anumit har. Horia Sima nu pune impozite pe lefuri: pune în mișcare sufletele. (...) Nu suntem sub lege, suntem sub har. Dacă n-ar fi cuvintele biblice, am tăcea. Atât de mare ne e nădejdea. Atât de mare ne e credința.” (*Sunteți sub har!*, în *Buna Vestire*, nr.23, 4 octombrie 1940)

În consonanță cu concepția naționalist-filosofică a lui Noica despre „sufletul românesc”, Mircea Vulcănescu susținea cu toată convingerea, într-un eseu intitulat chiar *Omul românesc*, că „a fi român înseamnă a fi om într-un anumit fel”, însă, mai pragmatic, propunea în concluzie o politică fermă de discriminare etnică. Pornind de la constatarea că orașele din zona de frontieră a României „constituiesc enclave străine” care „înseamnă o amenințare a străinilor împotriva neamului românesc, înlăuntrul înseși al granițelor statului românesc”, filosoful imagina două măsuri posibile: „încercarea de a înfăptui naționalizarea acestor orașe prin trecerea puterii economice în mâinile românilor” și „concentrarea atenției constructive a statului asupra centrelor efectiv românești dinlăuntrul țării, cu sacrificarea orașelor neromânești de la graniță”. Politica de discriminare etnică putea ajunge până la măsuri extreme. „Această politică ar putea merge, de la favorizarea instalării în orașe a românilor, la sprijinirea directă prin stat a păturii funcționărești sau, indirectă, a micii burghezii intelectuale și economice românești și până la colonizări masive a împrejurimilor acestor orașe cu populație românească, la exproprierea minoritarilor, sau la stânjenirea vieții sociale fără caracter românesc!” În final, susține autorul, totul e permis: „În această materie, nu există un criteriu fix de purtare. În cadrul directivelor de mai sus, fiecare element al vieții de stat urmează să-și reguleze acțiunea.” (*Dimensiunea românească a existenței*, III, pp.122-123)

În acest context, nu puteau să mire prea mult pe nimeni măsurile antisemite tot mai dure luate, imediat după instalarea sa la cârma țării, de generalul I. Antonescu în vederea „depara-zitării” și „purificării” „neamului românesc”: revocarea din armată și din funcțiile publice, interzicerea căsătoriilor mixte, interzicerea dreptului de a lucra în întreprinderi, de a practica avocatura, medicina, jurnalistica, excluderea din școlile și universitățile de stat, evacuarea din sate și târguri în orașele mai mari, exproprierea, munca forțată, toate culminând cu masacrele organizate de armata română în localități din Moldova, Bucovina de Nord și Basarabia și cu deportările în lagărele din Dobrogea și Transnistria. Scopul final urmărit cu înverșunare de Antonescu era ca neamul românesc să devină „omogen”, „pur”, iar „noblețea” acestui țel „sfânt” scuza orice mijloace; mai mult, lupta cu străinii (văzuți ca dușmani neîmpăcați ai neamului), în primul rând cu evreii (inamicii creștinătății), trebuia să fie „pe viață și pe moarte”, căci „Satana este evreul”. Cu fervoare religioasă, Antonescu declara în 1941 ofițerilor săi implicați în campania militară din Basarabia: „Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este luptă cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori înving ei și devenim sclavii lor.” (Arh. M.A.E., dosar 1671/1941, p.64)

SOLUȚIONAREA PROBLEMEI EVREIEȘTI

La urma urmei, se poate constata că această concepție nu era cu nimic diferită, chiar în radicalismul ei, de cea a lui Eminescu sau Slavici, bunăoară. Și dacă Antonescu e, fără îndoială, principalul responsabil pentru Holocaustul românesc, din punct de vedere ideologic, vina acestui genocid fără precedent în istoria românilor o poartă mai întâi o bună parte a intelectualității românești, care a susținut public ideea purificării etnice/rasiale ca unică soluție a însănătoșirii nației. Tot în 1941, poetul Nichifor Crainic, de pildă, folosea cam aceiași termeni ca și Antonescu pentru a elogia Germania lui Hitler, ca stat-model ce a rezolvat cu succes problema evreiască: „Germania, al cărei naționalism are repercusiuni atât de îngrijorătoare în Europa Centrală, a adus totuși continentului un bine pe care nici o altă mare putere n-a fost în stare să-l facă: a coborât antisemitismul din teorie în soluții practice... Perspectiva se deschide largă spre un consens unanim european în soluționarea problemei evreiești. Nu suntem simpli halucinați când, culegând semnificația tendințelor convergente din aproape toate statele, vedem apropiata soluție a acestei probleme în evacuarea Europei de spiritul iudaic, care a îmbolnăvit-o atâta vreme (...) Pentru popoarele devastate de monstrul tentacular al iudaismului, cum sunt îndeosebi popoarele din Europa Centrală, Adolf Hitler e cel mai mare binefăcător prin faptul că a distrus mitul teroarei, a dat exemplul curajului, a pus la îndemâna oricui metoda soluționării, a deschis perspectivele unei Europe purificate de lepra iudaică.” (*Lupta pentru spiritul nou. Germania și Italia în scrisul meu de la 1932 încoace*, București, 1941, p.38)

Într-o scrisoare trimisă lui Tudor Vianu după încheierea războiului (la 19 septembrie 1945), Eugen Ionescu deplângea tragicul eșec al generației sale, urmare funestă a „rinocerizării” din epoca interbelică. În acest proces cu consecințe atât de grave, rolul cel mai important, arată E. Ionescu, l-au jucat Nae Ionescu și Mircea Eliade, maeștrii spirituali ai „tinerei generații”: „Generația «Criterion», fudula, «tânăra generație» de acum cincisprezece ani sau zece ani s-a descompus, a pierit. Nici unul din noi nu avem încă patruzeci de ani și suntem sfârșiți. Alții, atâția, morți. Generația d-tale e mult mai norocoasă. Noi am fost niște bezmetici, niște nenorociți. În ceea ce mă privește nu-mi pot reproșa că am fost fascist. Dar lucrul acesta se poate reproșa aproape tuturor celorlalți. (...) Dacă nu era Nae Ionescu (sau dacă nu se certa cu regele) am fi avut, astăzi, o generație de conducători valoroasă, între 35 și 40 de ani. Din cauza lui toți au devenit reacționari. Al doilea vinovat este Eliade: la un moment dat era să adopte o poziție de stânga. Sunt de atunci cincisprezece ani. (...) Eliade a antrenat

și el o parte din «colegii de generație» și tot tineretul intelectual. Nae Ionescu, Mircea Eliade au fost îngrozitor de ascultați. Ce era dacă erau măștri buni?» (apud Z. Ornea, pp.183-184)

De remarcat că, dintre intelectualii români care au susținut ideologic extremismul de dreapta, implicit ofensiva antisemită, nici unul nu și-a recunoscut ulterior vina la adevărata ei dimensiune (M. Eliade, de pildă, va vorbi, târziu și numai în treacăt, de o „felix culpa”). Mai mult, atunci când, din interes pentru adevăr, anumite voci au încercat să denunțe această „trădare”, acțiunea lor a fost întâmpinată cu proteste zgomotoase de către opinia publică românească, ca un veritabil atentat la adresa figurilor sacrosancte ale intelighenției autohtone (notoriu e, de pildă, cazul reputatului scriitor evreu Norman Manea, „vinovat” de a fi criticat activitatea legionară a lui M. Eliade într-un eseu publicat în 1991 în ziarul american *The New Republic*).

Această atitudine nu e de mirare, la urma urmei, într-o țară al cărei guvern și președinte puteau să declare cu nonșalanță, cu nici doi ani în urmă, că în România, „în epoca 1940-1945, nu a avut loc un Holocaust” (comunicat de presă după ședința de guvern din 12 iunie 2003). O țară în care nici un proces al totalitarismului n-a avut cu adevărat loc și-n care călăi și victime coabitează mai departe pașnic, în dulce stil mioritic. Căci noi, românii, vorba altui mare poet (autor și el, cum altfel, de ode închinare Căpitanului), „într-o slavă stătătoare, dăm cu sâk din Isarlâk...”

BIBLIOGRAFIE

- Ancel, Jean, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, Editura Hasefer, București, 2001
- Cioran, Emil, *Schimbarea la față a României*, Editura Vremea, București, 1936
- Crainic, Nichifor, *Lupta pentru spiritul nou. Germania și Italia în scrisul meu de la 1932 încoace*, București, 1941
- Crainic, Nichifor, *Ortodoxie și etnocrăție*, Editura Albatros, București, 1997
- Eminescu, Mihai, *Opere, IX, Publicistică 1870-1877*, ediție critică de Perpessicius, Editura Academiei, București, 1980
- *Evreii din România între anii 1940-1944, II, Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, volum alcătuit de Lya Benjamin, Editura Hasefer, 1996
- Iorga, Nicolae, *Neamul românesc în Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995
- Iorga, Nicolae, *Neamul românesc în Bucovina*, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, Rădăuți – Bucovina, 1996
- Laignel-Lavastine, Alexandra, *Filosofie și naționalism. Paradoxul Noica*, trad. Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 1998
- Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, Editura Științifică, București, 1972
- Oișteanu, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română*, Editura Humanitas, București, 2001
- Ornea, Zigu, *Anii 30. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996
- Sebastian, Mihail, *De două mii de ani...*, cu o prefață de Nae Ionescu, Editura Humanitas, București, 1990
- Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935-1944*, Editura Humanitas, București, 1996
- Volovici, Leon, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*, Editura Humanitas, București, 1995
- Vulcănescu, Mircea, *Dimensiunea românească a existenței, III, Către ființa spiritualității românești*, Editura Eminescu, București, 1996 Subtitlurile aparțin redacției

GHEORGHE SCHWARTZ

Un ciob binevenit!

Nu știu cum să abordez acest subiect, deși am mai răspuns, desigur după 1989, la asemenea anchete. Panseuri de genul „Omul este un evreu neizbutit” (Cioran) sau „Orice exilat este un evreu” (Ion Vianu) nu fac parte, în nici un caz, din modul cum văd și, mai ales, cum simt eu această chestiune. Care – cu vrerea sau fără vrerea evreilor – a rămas o problemă preluată din vremurile mitice, când evreii au ajuns pentru prima oară pomeniți în istorie. O istorie scrisă, inițial, chiar de ei, atunci când s-a născut Vechiul Testament.

Problema evreiască este dată de „vina” evreilor de a nu fi dispărut de pe glob în tot decursul devenirii atestate a omenirii și are cel puțin două componente: cum se vede evreul în drumul lui prin viață și cum este văzut evreul de către neevrei. O listă lungă de prejudecăți, imagini stereotipe și crime a însoțit mereu acel drum. Pe mapamond și în fiecare loc anume, acolo unde au fost și evrei. Analizele sunt, de cele mai multe ori, incomplete. Articolul domnului Ovidiu Morar, cutremurător prin conținut și documentare, nu este decât un ciob. (Un ciob binevenit!) Atât ca localizare în spațiu, cât și ca localizare în timp. (Autorul atât și-a și propus.) Păstrând situarea în spațiu, ceea ce s-a întâmplat în ultimele două secole, nu exclude ceea ce s-a întâmplat mai înainte, de când au apărut evreii și pe teritoriul actual al României. Iar atrocitățile nu s-au oprit în atât de idealizată perioadă interbelică. În continuare, evreii au fost considerați reprezentanții burghezo-moșierimii, după 1947 și reprezentanții comunismului, după 1989...

Nu știu cum să abordez acest subiect, întrucât nu cred că sunt în măsură să aduc faptic ceva nou și nici nu cred că am capacitatea să schimb ceva. (Slavici, care a propus soluția finală încă înaintea lui Hitler – vezi articolul citat – se află pe frontispiciul librăriei unde mi-am lansat prima carte, al teatrului din orașul unde locuiesc, iar azi se consideră o datorie de onoare demersurile spre a-i fi aduse la Șiria osemintele. Socotit, și în continuare, drept unul dintre clasicii literaturii române, chiar și rândurile acestea pot fi considerate un afront...)

Singurul lucru pe care-l pot descrie sunt nu faptele, ci simțămintele. Din partea unui evreu. A unui evreu care discută cu Dumnezeu în spațiul său intim, care nu-și arogă această descendență neîntrebat, dar care nici nu și-a tăgăduit-o vreodată. Am publicat o carte despre eterna problemă evreiască – *Procesul*, Helicon, Timișoara, 1996 – un roman despre atmosfera din timpul afacerii Dreyfus. Personajul principal, trăitor la Paris și după holocaust, este întrebat, în finalul volumului, de ce mai rămâne într-o țară unde ai lui au suferit atât de mult. Răspunsul lui este și răspunsul meu: pentru că întotdeauna trebuie să existe cineva care să mai pună o pietricică pe mormintele strămoșilor.

Pe de altă parte, îmi repugnă orice culpabilizare colectivă. Mai bine sau mai rău, evreii au trăit întotdeauna printre ceilalți oameni. Printre ei și cu ei. Și au meritul de a fi oferit o imensă cantitate de geniu tuturor semenilor lor. Astfel, printre nenumăratele personaje care au populat istoria, am avut o revelație. Care nu mi-o pot explica decât prin moștenire genetică. Tocmai fiindcă evreii, așa cum am spus, s-au încăpățânat să supraviețuiască tuturor înrobirilor, rugurilor, deportărilor, cruciadelor, chiar și a ceea ce au numit șoah, personajul liant în ciclul meu *Cei o sută* este unul dintre ei, pe care l-am

numit Țipor. Habar n-am de unde am preluat această vocabulă și a trebuit să aflu, mult mai târziu și cu totul întâmplător, că în ebraică Țipor înseamnă pasăre. (Din păcate, eu nu știu limba aceasta.) N-aș fi putut da un nume mai predestinat respectivului personaj... (Cu ani în urmă, printre eroii povestirilor mele, alături de alți actanți cu nume evident inventate, apare și un Ahbar. Nici despre acest cuvânt n-am știut că înseamnă șoarece. Cu atât mai puțin, cât de bine acoperă intențiile mele.) Vreau să spun, cu aceasta, că există o trăire moștenită a evreului – la fel ca și a oricărui alt neam – moștenire care reprezintă adevărata problemă națională. Românească, evreiască, rusească, franceză, germană...

O civilizație străveche – la fel ca și una mai recentă – naște alteritate. Înclin să cred că specificitatea problemei evreiești – chiar și după crearea statului modern Israel – este aceea că ea reprezintă pe glob cea mai veche alteritate menținută intactă. O alteritate pe care omenirea n-a învățat încă să o socotească drept un dar. Până ce acest lucru nu va fi deprins în mod firesc, lumea va mai trece prin numeroase suferințe, iar evreii vor supraviețui prin alte încercări. O supraviețuire egală cu minunea. În care evreii am fost crescuți să credem.

IONEL NECULA

Amicii lui Cioran, evreii

În felul său, tot o victimă a istoriei atroce și capricioase a fost și poetul Paul Celan cu care Cioran s-a aflat într-o bună comunicare câtă vreme și-au purtat pașii pe aceleași bulevarde parisiene. Era cu aproape zece ani mai tânăr decât Cioran și nu cred că se cunoscuse din țară. Între anii 1945 și 1947 când Paul Celan (pe atunci Paul Antschel) se afla la București ca redactor-traducător la Editura Cartea Rusă, Cioran se afla deja pe tărâm galic și străbătea Franța pe bicicletă. Ulterior, au devenit prieteni, deși istoria îi purtase pe valuri diferite, opuse chiar. Celan fusese obligat să poarte steaua galbenă, trecuse prin lagărul de la Tăbărăști (lângă Buzău), iar părinții săi pieriseră în Transnistria (tatăl de tifos exantematic iar mama de glonț când a devenit inaptă de muncă). Trecuse prin atâtea încercări tragice încât simpla lui prezență crea un sentiment de complexare, chiar de vinovăție, printre companioni. Fără s-o dorească, fără s-o afișeze, fără s-o vrea. Cine-ar fi putut să se poarte firesc față de un om care a cunoscut atâtea grozăvii nefirești? Devenise suspicios, depresiv, irascibil și Cioran, mai ales el care era apăsător de sechelele unui „trecut deocheat”, trebuia să se supravegheze serios în relațiile cu el. „Acest om fermecător și insuportabil, nota în ziua sinuciderii lui, feroce cu accese de blândețe, la care țineam și de care fugeam, de teamă să nu-l rănesc, căci totul îl rănea. Ori de câte ori îl întâlneam, eram atât de atent și mă supravegheam atâta, că după jumătate de oră eram istovit” (Caiete, III, p. 177).

Cioran îl înțelegea, îi respecta biografia așa de greu încercată și-i privea cu îngăduință manifestările contradictorii. „Nu-l iubeam în chip deosebit pe Celan – susceptibilitatea îl făcea adesea odios, apoi, într-o împrejurare, s-a purtat scandalos față de mine, era în stare chiar și de cruzime –, dar, în fine, avea un zâmbet cum rar mi-a fost dat să văd în viață” (Caiete, III, p. 220). Nu știm despre ce purtare „scandaloasă” poate fi vorba, dar Celan obișnuia să scormonească prin istorie, era sincer interesat să găsească explicație pentru vâlmășagul istoric prin care trecuse. Altfel, cum să ne explicăm cele trei drumuri făcute la coliba lui Heidegger din Todnauberg?

Nu-i vorbă, convorbirile cu Cioran, în măsura în care atingeau și aceste aspecte de istorie nevralgică, erau, desigur, mai relaxante. Spre deosebire de Heidegger, care nu s-a dezis niciodată de apartenența sa la doctrina fűhrerului, Cioran se derobase de entuziasmele de tinerețe, trecea drept un om ispășit, vindecat și deculpabilizat. Dar această imagine nouă nu înlătura complet suspiciunile de

nesinceritate. Înțelegem că nu-i era deloc prea ușor lui Celan, să uite și să ierte calvarul ce i-a marcat tinerețea, ba chiar extindea vinovăția la scara întregii lumi și se învăluia într-o stare de disconfort metafizic. Mai ales după ruptura cu familia, Celan suferea de un rău de lume și Cioran trebuia să se consume serios pentru a salva condiția comunicării. „Ca să nu-i port pică, trebuie să mă gândesc la nefericirile lui, la nefericirile care l-au făcut atât de nemilos, de exigent, de crud față de prietenii lui și de toată lumea” (Caiete, II, p. 333).

În Caietele sale, Cioran relatează – în felul său succint, fragmentar – despre toate întâlnirile sale cu Celan, dar notațiile nu sunt numai referențiale, indicative, ci conțin și propriile sale reverberații. Întâlnindu-l întâmplător pe stradă, în iunie 1966, după ce fusese externat de la spitalul de psihiatrie Saint-Anne, are senzația că este „total restabilit, în afară de o expresie suferindă și o îmbătrânire neliniștitoare” (Caiete, II, p. 64). Revederea lui, în mai 1969, după o nouă externare, este redată mai detaliat și mai bine infuzată cu propriile sale frisonări. Celan venea dinspre liceul Montaigne „de-a lungul zidului, râdea și vorbea singur, cu o mișcare rapidă a buzelor și total indiferent la lumea exterioară. Nu l-am recunoscut decât când am fost la un metru de el. Am avut o strângere de inimă și aproape un acces de disperare. A privit spre mine dar nici nu m-a văzut, deși pe stradă nu era țipenie la ora aceea târzie (aproape 11 noaptea). Cunoscându-i lungile internări în diverse ospicii, tentativa de a-și omorî nevasta și apoi de a se sinucide, cum să nu fiu asaltat de o angoasă cumplită și de cele mai negre și legitime presimțiri?” (Caiete, III, p. 75).

Cum se știe, un an mai târziu, în mai 1970, Paul Celan s-a aruncat în Sena și Cioran, care a coabitat atât de mult cu soluția sinuciderii, notează contrariat: „11 mai. Noapte cumplită. M-am gândit la înțeleapta hotărâre a lui Celan. (Celan a mers până la capăt, și-a consumat șansele de a rezista nimicirii. Într-un sens, existența lui nu e prin nimic fragmentară sau ratată: s-a realizat pe deplin” (Caiete, III, p. 178). Cioran i-a conservat imaginea silfidă care, lucru rar ce nu se mai întâmplase decât cu cei dragi din familie, îi apărea uneori brusc în minte, fără o motivație anume. Așa s-a întâmplat în septembrie 1970, la patru luni de la moartea lui, notată de sceptic împreună cu tot cortegiul de reflecții adiacente. Cioran vedea în asta un semn că însemnase ceva pentru el. „Adineauri, când ieșeam din casă, dând să traversez strada Racine, mi-a venit brusc în minte mormântul lui Celan. Și atunci am înțeles că-i mort, că nu-l voi mai vedea, adică, niciodată. (Asta înseamnă să realizezi moartea cuiva. Căci înțelegem c-a murit nu atunci când aflăm că nu mai e sau când luăm parte la înmormântarea lui, ci când ne gândim brusc la el, fără cauză aparentă, după luni sau ani de zile de la moartea lui” (Caiete, III, p. 220). Am văzut că în ochii scepticului, Paul Celan trecea drept un poet realizat, deși folosea aceeași grilă restrictivă și personală în receptarea poeziei cu care ne obișnuise în alte situații. Găsise la el grăunțele de indefinit și de inefabil care trebuie să înnobileze poezia și care îl confirma în așteptările sale. Nu subscria la maniera bazată pe manipularea excesivă a limbajului, o manieră în care, până la urmă, alunecase și Celan, cum avea să consemneze într-o notație din noaptea cumplită de 11 mai 1970, imediat după moartea civilă a poetului. „Sunt uimit, spune, să văd în ce măsură chiar și Celan, care avea ceva de spus, era obsedat de problemele limbajului”. Și mai precizează: „Cuvântul era o obsesie la el – și, pedeapsă meritată, ceea ce are mai puțină realitate în poezia lui ține de această acrobație verbală în care avea să sfârșească. Poezia actuală pierde din cauza limbajului, din cauza atenției excesive pe care i-o dedică, din cauza acestei idolatrii funeste” (Caiete, III, p. 264).

Regăsim în aceste reflecții o constantă a spiritului cioranian: aceea că abuzurile de limbaj – în poezie ca și-n metafizică – e un semn de sterilitate a creației. O afirmase și în eseul consacrat lui Valéry că nu prețuia creația în care „vehicolul contează mai mult decât încărcătura pe care o poartă” (Exerciții..., p. 85). Celan căzuse și el în această ispită. „Ca poet, nu putea merge mai departe; se apropia în ultimile poeme, de Wortspielerei (joc de cuvinte)” (Caiete, III, p. 178). Prin cuvânt se poate crea o lume, dar nu se poate însufleți. Paul Celan, i se părea lui Cioran, începuse și el să gliseze pe

firul acestei epistemologii. I se părea.

Probabil că dintre intelectualii căutați de Cioran după descinderea sa la Paris, cel mai mult îl interesa Benjamin Fondane (numele francizat al românului B. Fundoianu). Prea erau multe și catalitice firele care îi legau spiritualicește pentru a nu se consolida într-o prietenie solidă, cărturărească și decrispată. Îi lega, înainte de toate, interesul comun pentru Șestov, filosoful rus strămutat și el la Paris, cu ani în urmă, după instaurarea regimului leninist. „Era filosoful generațiilor căreia îi aparțineam, mărturisește Cioran, generație care nu izbutea să se realizeze spiritual, dar păstra nostalgia unei atari realizări” (*Convorbiri...*, p. 190). Era bine cunoscut în România, „a făcut chiar școală acolo”, mai spune scepticul, iar cărțile lui, în special *Revelațiile morții*, aveau o bună circulație printre intelectualii vremii. Cioran era, bineînțeles, și el, unul dintre cei cucerțiți de Șestov și atunci când, pentru scurtă vreme, a devenit îngrijitor de colecție la Plon, îi va publica lucrarea socotită de el fundamentală.

Spuneam că atracția lui Cioran față de gândirea lui Șestov a fost mobilul care i-a purtat pașii spre locuința lui Fondane din strada Rollin nr. 6, dar, se înțelege, dialogul dintre ei resfira o gamă nesfârșită de subiecte. Fondane era și el un sfătos, „nu știa, în general, să se oprească – avea geniul variațiunii – și ascultându-l ai fi spus că punctul îl îngrozește” (*Exerciții...*, p. 148).

În perioada invaziei germane, Fondane se stabilise, împreună cu familia, în partea neocupată a Franței, dar venea de două ori pe săptămână la Paris pentru a se interesa de acțiunile Rezistenței și pentru a se alimenta cu cărți. Descinderile clandestine în Parisul aflat sub ocupație erau tot atâtea ocazii de a-și întâlni prietenii, printre care se număra și Cioran. A fost arestat împreună cu sora sa, bolnavă, în urma unui denunț făcut, se pare, de portăreasa blocului. Având soție creștină, putea fi eliberat, dar Fondane n-a voit să-și părăsească sora bolnavă. A preferat lagărul în speranța că-i va putea fi de ajutor. De la Camp Dracy, unde era lagărul francez de tranzit, reușește să trimită o ultimă scrisoare soției sale, Geneviève, prin care încerca s-o convingă că „există în compunerea destinului nostru lucruri ce nu pot fi schimbate”. Apoi, a fost deportat la Auschwitz, în penultimul convoi înainte de eliberarea lagărului în care-și va găsi moartea într-o cameră de gazare. Destin de martir căzut sub teroarea unei istorii atroce.